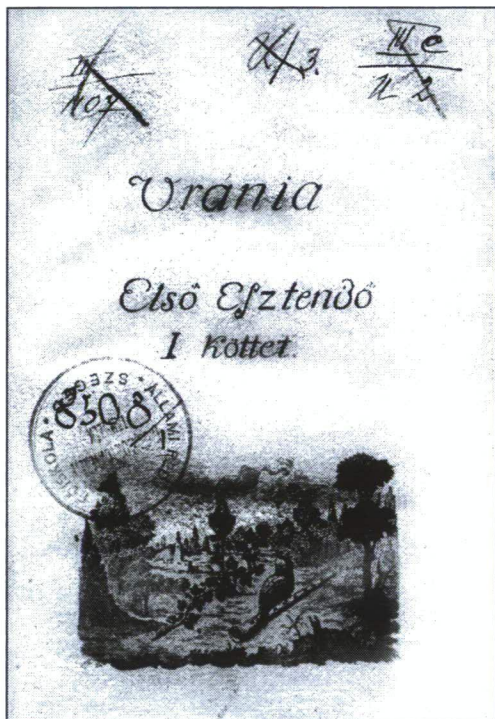

Az XVIII. századi magyar nyelvű sajtótermékek kutatási lehetőségei a Szegedi Tudományegyetem Tanárképző Főiskolai Karán

Téka

A magyar nyelvű sajtókultúra kialakulását a felvilágosodás kulturális programjának szellemi fundamentuma indukálta. Az információ értékének növekedése, a világról való tudás enciklopédikus ismeretének vágya, a polgárság művelődési igényének dinamikus megjelenése együttesen katalizálta a praktikus és széles ismereteket közlő, rendszeresen megjelenő lapok kiadását. Ezen megjelent lapok forrásul szolgálhatnak irodalom-, művelődés- és politikatörténeti kutatásokhoz. A Magyar Irodalom Tanszék régi könyves állományában két ilyen orgánium található meg, melynek bemutatására vállalkozna ez az írás.

1. ábra AZ URÁNIA CÍMLAPJA
VÁC LÁTKÉPÉNEK METSZETÉVEL

Az XVIII. században induló sajtótermékek két műfaji típusát testesítik meg a tanszéki példányok. Az első három magyar nyelvű folyóirat közül az *Uránia*¹ című periodika összes száma vizsgálható, míg a *bécsi Magyar Hírmondó*² című hírlap csak töredékesen van jelen a könyvtárban.

A magyar sajtótörténet kezdetel³

II. Rákóczi Ferenc ismerte fel először az időszaki sajtó jelentőségét a közvélemény tájékoztatása és alakítása szempontjából. A *Mercurius Hungaricus* (a második számtól kezdve: *Mercurius Veridictus*) kiadásával veszi kezdetét hírlapirodalmunk története. Az újság nyelve a latin volt, mely a későbbi magyar hírlapkiadásban nem, de külföldön már a megjelenés pillanatában is szokatlan volt. Az 1705–1710 között megjelent újság az Európa-szerte figyelemmel kísért kuruc szabadságharcnak a terméke volt.

Az 1780-ban meginduló első magyar nyelvű hírlapig⁴ több magyar érdekeltségű német és latin nyelvű sajtótermék látott napvilágot pozsonyi, budai és bécsi szerkesztőségi központokkal. Az első magyar nyelvű orgánium, a pozsonyi kiadású *Magyar Hírmondó*, elsődlegesen hírlapként határozta meg magát, később azonban felvállalt, a felvilágosodás Bessenyei-féle programjának megfelelően, tudományos, irodalmi feladatokat is. Ezzel a magyar nyelvű folyóirat-kultúra alapjait is megteremtette.

Az Uránia

A felvilágosodás művelődési programjának megfogalmazásával elengedhetetlenné vált magyar nyelvű folyóiratok megjelentése. A Kassán megjelent *Magyar Museum*

(1788–1793), Kazinczy szerkesztette *Orpheus* (1789–1792) betiltása után a magyar irodalmi megújulás hívei már csak egy váci nyomdában bízhattak, amely az *Uránia* című folyóiratot nyomtatta.

Kármán József⁵ Pajor Gáspár⁶ szerkesztő társával együtt igen nagy hírverést csapott a lapnak. A megcélzott olvasóréteg kimondottan a hölgytársadalom volt. A lap szerkesztői célul tűzték ki az erkölcsi nevelést. A műveltség fejlesztését történelmi, természettudományi, esztétikai, gazdasági írások segítségével próbálták megvalósítani. Az *Uránia* mindazokat a lényeges programpon-
tokat tartalmazta, amelyekért a betiltott lapok is síkra szálltak.⁷ Fő feladatuknak a szerkesztők az ismeretterjesztést tartották. Kármán igen elítélő módon nyilatkozott a „sivatagi tudosság”-ról, a „szórszálhasogató Eszkeskedés”-ről. A folyóirat szerepét a nemzet létét megőrző nyelv fejlesztésében látták. Az olvasásának és a könyvek népszerűsítésének programját is felvállalták.

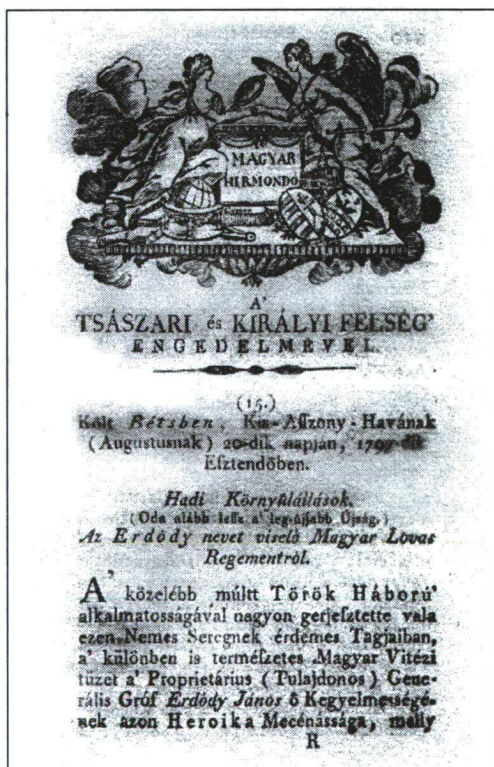
A folyóirat eszmeiségét meghatározó szerkesztői program egyik gondolata túl is szárnyalta elődeit. Kármán hangot adott abbéli elképzelésének, hogy az eredeti munkákra és nem a fordításokra kell helyezni a hangsúlyt. Itt bukkan fel először az eredetiségnek a romantika irányába mutató eszmeisége. A cikkek legnagyobb része Kármán tollából származott, az első füzet élén mégis Schediusnak *A vallás szeretetre méltó volta* című cikke jelent meg, főleg taktikai okokból, a cenzúra kijátszása érdekében. A lapban előforduló műfajok a következők voltak: mesék, anekdoták, történelmi tárgyú írások, praktikus tárgyak bemutatása, folytatásos történetek, biológiai tárgyú írások. A cikkek legnagyobb része fordítás, de a legjelentősebb írások közöttük a *Bevezetés*, a *Fanni hagyományai* első része és *A nemzet csinosodása* Kármán eredeti munkái voltak. A szerkesztőkön kívül Csokonai és Verseggy verseit is olvashatjuk. A magyar Petrarca-

kutatás felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy az *Urániában*, Kármán fordításában több petrarcai szonett olvasható.⁸ Ez azért olyan jelentős, mert a magyarországi Petrarca-recepció egyik igen korai megnyilvánulása.⁹

Az *Uránia* 1794–1795 között három füzetben jelent meg összesen, majd 1795 áprilisa után a cenzúra végképp betiltotta. A tanszéken az összes szám igen jó állapotban vár a kutató hallgatók érdeklődésére.

A bécsi Magyar Hírmondó

A lap a *Hadi és más nevezetes történetek* folytatásaként látott napvilágot 1792-ben Bécsben. Az újság szerkesztője és megindítója Görög Demeter volt.¹⁰ Az ellenzéki mozgalom erősödése során összeköttetésbe került egyes Habsburg-ellenes főurakkal is.

2. ábra A MAGYAR HÍRMONDÓ CÍMLAPJA

Ezekben a körökben született meg a gondolat, hogy nemzeti, nyelvi, irodalmi és politikai törekvések összefoglalására egy új magyar lapot kell kiadni. A korban azonban támogatók nélkül nem tudott volna egy lap sem megjelenni, így a Magyar Hírmondót is

jelentős anyagi segítséggel próbálták fenntartani a felvilágosult magyar főnemesség legtekintélyesebb tagjai: Széchenyi Ferenc, Festetics György, Teleki Sámuel. Az újság sikerét a sok helyről érkező, változatos tudósítások élénksége alapozta meg. Fokozták a népszerűséget azok a képek – metszetek – is, amelyek segítségével első ízben illusztrálták nálunk az aktuális eseményekről közölt híreket, tudósításokat. Jellemző adat a lap közkedveltségére, hogy 1793-ban újra kellett nyomtatni korábbi számait. A lap több cenzúratámadását átvészelve mégis népszerűtlenné vált, majd 1803-ban megszűnt.

A tanszéki példány töredékes állapotában is érdekes olvasmány, sajnos csak az 1793-as évfolyam második felét kísérhetjük figyelemmel, de így is izgalmas tevékenység több mint kettőszáz év távlatából fellapozni a korabeli sajtót.

Felhasznált irodalom

HANKISS JÁNOS: *Kármán és Petrarca. Irodalomtörténet*, 1949.

KASTNER JENŐ: *Olaszos irány a XVIII. század...* Egyetemes Philológiai Közlöny, 1923.

KÓKAY GYÖRGY: *A magyar Hírlap- és folyóirat-irodalom kezdetei (1780-1795)*. Budapest, 1970, Akadémiai Kiadó.

KOSÁRY DOMOKOS: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

PETRIK GÉZA: *Magyarország bibliográfiája 1712-1860*. I. köt. Budapest, 1888-1892. (Új kiadás: Budapest, 1968.)

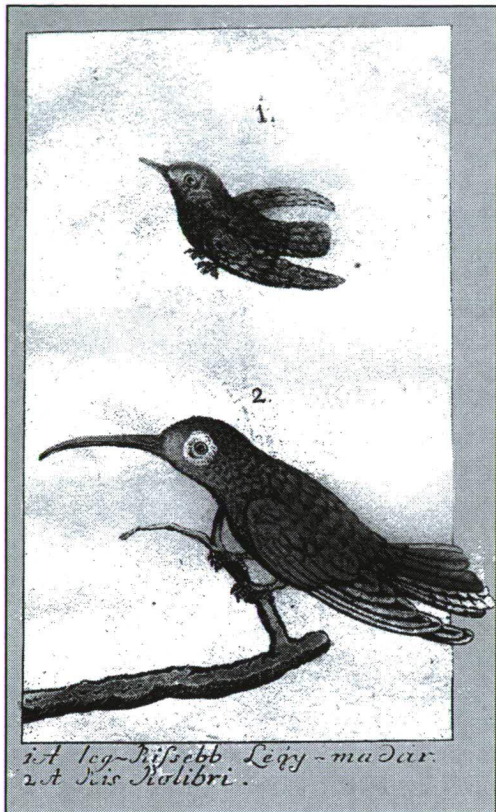
SZABOLCSI MIKLÓS: *A magyar sajtó története*. I. köt. Budapest, 1979, Akadémiai Kiadó.

SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. III. köt. Budapest, 1894.

*Neon a vagyoni a minék
látzom lenni.*

3. ábra ILLUSZTRÁCIÓ AZ „ÁLTAL-VÁLTOZOTT TÖRPE” CÍMŰ KISREGÉNY ILLUSZTRÁCIÓJA. ELSŐ ESZTENDŐ, 1. KÖTET

Jegyzetek

- ¹ Leltári szám: 8508/1/2/3
- ² Leltári szám: 8549
- ³ Ez az áttekintés és a folyóiratokra vonatkozó adatok, ahol nem lábjegyzetelem külön Szabolcsi i. m. oldalaira támaszkodik.
- ⁴ *Magyar Hírmondó*, 1780. január 1. Szerkesztő: Rát Mátyás (Pozsony).
- ⁵ Kármán József (1769–1795) szerkesztő, író, műfordító, ügyvéd, a magyarországi szentimentalizmus legjelentősebb képviselője.
- ⁶ Pajor Gáspár (1788–?) szerkesztő, orvosdoktor.
- ⁷ Kosáry i. m. 552.
- ⁸ Hankiss i. m. 159–163.
- ⁹ Kastner i. m. 147.
- ¹⁰ Görög Demeter (1760–1833) szerkesztő, cs. kir. udvari főnevelő, cs. kir. kamarás, udvari tanácsos.

BARICZ ÁRPÁD

4. ábra SZÍNES (!) ILLUSZTRÁCIÓ A „KOLIBRI” CÍMŰ ORNITOLÓGIAI CIKKHEZ. ELSŐ ESZTENDŐ, 1. KÖTET

Magyarok – szórványban

TÓTH PÁL PÉTER: *Szórványban*.
Budapest, 1999, Puskin Kiadó, 272 oldal

* * *

A könyv tartalmát egy mondatban az alcím jól foglalja össze: A magyar és a vegyes (magyar–román, román–magyar) családok helyzete Észak-Erdélyben 1942–1944 között. A munka egy igen szakszerű, ma is korszerűnek mondható adatfelvételre épül. Az adatfelvétel során 709 településen 12852 „családlap” készült. 10 kérdéscsoport, adatok és rövid szövegek. E grandiózusnak mondható anyag feldolgozását a Tóth Pál

Péter által szervezett grémium 1987-ben kezdte meg. Ahogy a XIV. fejezet két oldalas utószavában Tóth Pál Péter fogalmaz: „...az elemzést nem lezártuk, hanem csak befejeztük, hiszen csak a legfontosabb összefüggések feltárását végeztük el, s így is az adatok alapján számos új következtetést lehet még megfogalmazni”.

A munka nagy értékének tartom, hogy historiográfiai jellegű tömör összegzését adja a szórványmagyarság sorsára kiterjedő figyelem kibontakoztatásának. Jellemző, hogy ez nem a trianoni Magyarországról indult el, ott a határrevízió gondolata volt